

Wstęp

Bezsilność i zmęczenie. Antropologia codzienności w latach 70. to druga monografia naukowa poświęcona latom 70. Tym razem na plan pierwszy wysunęliśmy realia codziennego życia Polaków w okresie rządów Edwarda Gierka.

Tym, co w sposób przemożny i nieunikniony wpływało na powszedniość Polski lat 70., była ówczesna polityka i owo jedyne w swoim rodzaju dążenie do rozbudzenia konsumpcjonizmu społeczeństwa w warunkach realnego socjalizmu. Marzenie o powszechnym dobrobycie, wyrażane poprzez hasła typu „Aby Polska rosła w siłę, a ludzie żyli dostatniej” nowi przywódcy polityczni zaczęli budować tuż po pierwszym poważnym wybuchu społecznego niezadowolenia, zakończonym tak tragicznie w Grudniu 1970 r. Z obawy przed powtórными protestami i z chęcią odzyskania społecznego zaufania ruszyła szeroko zakrojona budowa strategii, którą badacze określają mianem „socjalizmu konsumpcyjnego”¹, „polityki wielkiego skoku inwestycyjnego” czy „bigosowego socjalizmu”². Słynne chóralne „Pomożemy”, odpowiadające na pytanie Gierka skierowane do robotników w Gdańsku, miało stworzyć wrażenie, że nowy przywódca polityczny otrzymał mandat do rządzenia od narodu³, a okazało się –jak twierdzą niektórzy badacze – mistyfikacją. W ten oto sposób rozpoczęła się dekada, którą nazywa się niekiedy „dekadą złudzeń”⁴, a która obfitowała w absurdy i odbierana była przez wielu jako tryumf głupoty, nudy i udręki.

Symbole społecznej konsumpcji: mieszkanie w bloku z wielkiej płyty, maluch, telewizor czy choćby coca-cola, szybko okazywały się najzwyczajniejszymi bublami, jak wybuchające (nie)spodziewanie telewizory marki Rubin, siekiery, które w zetknięciu z drzewem gną się w trabkę, czy mieszkania, na które w pewnym momencie trzeba było czekać dwanaście lat albo inne dobra kierowane pośpiesznie do punktów tzw. „naprawy przedsprzedażowej”⁵. Gigantyczne kolejki przed „sklepami ciągłego zaopatrzenia”⁶, w których niekiedy można było coś wystać, bezmięsne poniedziałki i –od r. 1977– bezmięsne środy, „przejściowe” trudności, gospodarskie wizyty, Dni Leninowskie, Barbórki, Centralne Dożynki, bony towarowe, przerwy w dostawie prądu i wiele innych uciążliwości dnia codziennego na stałe wpisało się w polski pejzaż lat 70.

¹ A. Friszke, *Polska. Losy państwa i narodu 1939-1989*, Warszawa 2002

² M. Zaremba, *Bigosowy socjalizm. Dekada Gierka w: Polacy wobec PRL. Strategie przystosowawcze* pod red. G. Miernika, Kielce 2003.

³ J. Eisler dowodzi, że jedyną odpowiedzią na pytanie Gierka były słabe okłaski. J. Eisler, Grudzień 1970. . *Geneza, przebieg, konsekwencje*. Warszawa 2000, s. 351

⁴ Określenie A. Dudka, zob. tegoż, *PRL bez makijażu*, Kraków 2008, s. 115.

⁵ Jak pisze Wiesław Kot, trafił do nich co piąty egzemplarz sprzętu radiotelewizyjnego, zob. W. Kot, *PRL-czas nonsensu*. Poznań 2007.

⁶ Zob. doskonały reportaż M. Szejnert o funkcjonowaniu supersamu w Warszawie, *Na samie i na tradycji w tejsze: My, właściciele Teksasu. Reportaże z PRL*, Kraków 2013.

Nic dziwnego, że reakcją bywała bezsilność i zmęczenie, poczucie, które tak trafnie przedstawia bohater liryczny wielu wierszy tamtej „określonej epoki”:

*(...) w lokalnej gazecie,
która znowu obiecuje żelazo i węgiel,
samochód, nową hutę i którąś tam Polskę*

*dla każdej rodziny. Naszej też, niestety.*⁷

Autorzy, którym oddaliśmy głos w tej monografii, raz po raz, na różny sposób, powtarzają, że Edward Gierek nasz kraj i jego mieszkańców przeobraził. Uwiódł (jak dowodzi Stanisław Jankowiak) nowym stylem zarządzania państwem, autoprezentacji i wreszcie, wyraźnie odczuwalną w pierwszej połowie lat 70., poprawą warunków bytowych. Nawet tak wnikliwy obserwator, jak M.F. Rakowski na początku rządów Gierka wyrażał ostrożny optymizm. U schyłku lat 70. o optymizm było już jednak trudno. Zbyt ambitne, a przede wszystkim, nieprzemyślane zmiany gospodarcze doprowadziły do klęski gospodarczej i politycznej jego ekipy. Można zaryzykować twierdzenie, że paradoksalnie nawet jako bankrut ideowy Edward Gierek przyczynił się do przemiany postawy Polaków wobec władzy: na fali kryzysu tworzył się, powoli, ale systematycznie, ruch oporu

Monografia przedstawia nie tylko społeczne, polityczne i ekonomiczne tło dekady Gierka, ale prezentuje także najbardziej charakterystyczne dla tamtych czasów zjawiska. Część pierwsza publikacji, zatytułowana „Historia, prawo i polityka”, zawiera teksty omawiające takie zagadnienia, jak próby porozumienia robotników i inteligentów (tekst Stanisława Jankowiaka), ocena rządów Gierka z perspektywy historyka i jednocześnie członka ówczesnego gabinetu politycznego (tekst Marceliego Kosmana), relacje polsko-radzieckie (tekst Artura Kijasa) i analiza przyczyn upadku systemu gierkowskiego (tekst Henryka Lisiaka). Artykuły wskazanych wyżej autorów –jak podkreślał recenzent monografii, prof. dr hab. Michał Musielak– w syntetyczny sposób przedstawiają aktualny stan badań nad omawianą dekadą i stanowią wprowadzenie do bardziej szczegółowych problemów.

Jednymi z nich są polityka i bezpieczeństwo energetyczne Polski, stanowiące według Piotra Kwiatkiewicza przedmiot wielu zabiegów i „daleko posuniętej dbałości” państwa. Nieco inaczej kwestie polityki gospodarczej widzi Dawid Piskorz, podkreślający „mnogość niekorzystnych decyzji władz”, które przyczyniły się do zadłużenia państwa i kryzysu.

Tematem zainteresowania kolejnych autorów są także kwestie prawne: Fatima Nowak-Małolepsza i Edward Jakubowski prezentują regulacje prawne i politykę państwa wobec mniejszości żydowskiej, romskiej, ukraińskiej, greckiej i niemieckiej, a Karol Siemaszko wskazuje na możliwości wykorzystania przez państwo niektórych zapisów Kodeksu Karnego z 1969 r. do walki z opozycją polityczną. Ostatnie dwa teksty o charakterze historycznym w tej części monografii odnoszą się odpowiednio do ambiwalentnego stosunku Włoskiej Partii Komunistycznej do rzeczywistości Polski w dobie Gierka (tekst Bartłomieja Kapicy)

⁷ R. Krynicki, *Moja żona walczy o ochronę naturalnego środowiska człowieka w: tegoż, Wiersze wybrane*, Kraków 2009, s. 78.

oraz prób normalizacji relacji pomiędzy władzami a Kościołem katolickim w pierwszych miesiącach po Grudniu '70, mających na celu „wyciszenie nastrojów społecznych” (tekst Piotra Abryszeńskiego).

Część druga monografii mieści teksty z zakresu kultury i funkcjonowania społeczeństwa. W otwierającym tę część publikacji tekście autorka podejmuje refleksję na temat sposobu ukazania typowych dla lat 70. „klimatów Polski” w malarstwie publicystycznym, a także nawiązań do przeszłości w sztuce współczesnej. Co dziedziczy polska sztuka po artystycznych dokonaniach lat 70. i 80.? Jak za Andą Rottenberg powtarza Jolanta Dąbkowska-Zydroń, „elementem wyróżniającym polską sztukę na progu nowego tysiąclecia jest jej smutek”, którym podszyte są nawet ironia i żart autorów Tworzywa, grupy Ładnie, Magister czy „żwawa krzątająca Julity Wojcik i Elżbiety Jabłońskiej”. Autorka dodaje, że „na tym tle wesoła jest tylko palma”.

W analizie poezji lat 70. podjętej przez Agnieszkę Krygier-Łączkowską (tekst *Nowomowa jako składnik języka poezji Stanisława Barańczaka*) na plan pierwszy wysuwa się nie smutek, lecz –tak charakterystyczna dla poetów Nowej Fali, takich jak autor *Tryptyku z betonu, zmęczenia i śniegu*– walka z językiem oficjalnym, rozbijanie jego utartych połączeń wyrazowych. Wiersze Barańczaka tworzone w omawianym okresie według autorki przywracają „słowom zniekształconym przez nowomowę ich pierwotne znaczenie, stanowią obronę języka i zarazem obronę człowieka: nie tylko przed wpływem fałszującej i upraszczającej rzeczywistości propagandy, ale także przed nim samym.”

Propagandowy język ówczesnej prasy jest także przedmiotem zainteresowania Alicji Młyńskiej, która bada sposób prezentacji na łamach prasy tak istotnych dla wizerunku gospodarki gierkowskiej inwestycji, jak budowa Portu Północnego i międzynarodowego lotniska w Gdańsku. Autorka przywołuje także inne środki służące propagandzie sukcesu, tj. m.in. kroniki filmowe, konkursy artystyczne i dziennikarskie czy serie filatelistyczne. W obszarze analizy sfery propagandowej dekady Gierka sytuuje się również tekst Jarosława Bednorza, poświęcony świętu Barbórki traktowanemu jako symbol integracji polskiego środowiska górniczego.

Kolejna grupa artykułów dotyczy sztuki popularnej lat 70. Można tu wskazać na artykuł Agnieszki Kamińskiej, która przedstawiła obraz polskiej codzienności w piosenkach Agnieszki Osieckiej, kładąc nacisk na optymistyczny wydźwięk tej twórczości i dwa teksty poświęcone filmowi i serialom polityczno-historycznym czasów gierkowskich, autorstwa odpowiednio Radosława Domkego i Grzegorza Tokarza. Radosław Domke przekonująco dowodzi, że kinematografia polska omawianej epoki w istotny sposób kształtowała rzeczywistość społeczną,

Nie brak także omówienia zjawisk stosunkowo rzadko poruszanych w opracowaniach dotyczących rządów Gierka, tj. zagadnień z zakresu kryminologii. Adam Czabański analizując zjawisko zabójstw w latach 1971-1981, podkreśla, że we wskazanym okresie rzadziej niż obecnie dochodziło do zabójstw, a „swoiste embargo informacyjne” potęgowało wrażenie całkowitej ochrony od tego typu zdarzeń, co zdaje się być jednym z powodów wysokiego poczucia bezpieczeństwa obywateli w tym zakresie. Z kolei Marcin Domian i Ewelina Reczuch skupiają się na zagrożeniach stwarzanych przez seryjnych zabójców, rozpatrują także motywację przestępców.

O zjawiskach społecznych traktują również teksty Krzysztofa Prętkiego (zmiany w służbie zdrowia), Aleksandry Cicharskiej (sytuacja demograficzna) i Agnieszki Żok (wizerunek mężczyzny homoseksualnego w latach 70.).

Na uwagę zasługuje tekst napisany w języku słowackim przez Jana Višňovskiego, mówiący o literaturze samizdatu w Czechosłowacji. Autor z Uniwersytetu św. Cyryla i Metodego w Trnawie omawia na przykładzie życia, twórczości i działalności mało znanego w Polsce słowackiego twórcy Dominika Tatarki, dążenia wolnościowe opozycjonistów słowackich. Okazją do przypomnienia jego postaci był rok 2013 jako rok Dominika Tatarki.

Redaktorzy publikacji mają nadzieję, że zamieszczone w niej teksty o bogatej i zróżnicowanej tematyce pozwolą na odmitologizowanie dekady gierkowskiej, a w efekcie na jej krytyczną i pogłębioną analizę.

Joanna FARYSEJ
Henryk LISIAK
Karol SIEMASZKO